

DECHEFR KUI OHU HINDAMISE TÖÖRIIST KIRJALIKU KOMMUNIKATSIOONI PÕHJAL

KRISTINA SAAD, DANA KARJATSE

Võtmesõnad: Dechefr, ISIS, terrorism, riskihinnang, ohuhinnang

Ülevaade. Ülevaateartikkel tutvustab Uppsala ülikoolis välja töötatud tööriista Dechefr, mis võimaldab hinnata kirjaliku teksti järgi, kas teksti autor võib kujutada vägivallohtu. Tööriist annab automatiseeritud ohuhinnangu, tuginedes mõõdikutele, mis mängivad radikaliseerunud ja/või vägivallohtu kujutava isiku analüüsil olulist rolli. Artikkel käsitleb Dechefri kasutusvõimalusi terroristliku organisatsiooni ISIS esimese „kaliifi“ Abū Bakr al-Baghdādī kõne põhjal.

DECHEFR AS A TOOL FOR THREAT ASSESSMENT BASED ON WRITTEN COMMUNICATION

KRISTINA SAAD, DANA KARJATSE

Keywords: Dechefr, ISIS, terrorism, risk assessment, threat assessment

Overview. The review article introduces Dechefr, a tool developed at Uppsala University, which allows for the assessment of whether the author of a written text may pose a risk of violence. The tool provides an automated threat assessment based on metrics that play an important role in the analysis of a person who is radicalised and/or poses a threat of violence. The article discusses the use of Dechefr, based on a speech by the first ‘caliph’ of the terrorist organisation ISIS, Abū Bakr al-Baghdādī.

SISSEJUHATUS

Siinses ülevaateartiklis käsitletav Dechefr on Uppsala ülikooli psühholoogia- ja informaatikaosakonna koostöös arendatud tööriist, mis võimaldab hinnata vägivallohtu kirjaliku teksti põhjal.¹ Eelkõige on tööriist suunatud avaliku korra, õiguskaitse- ja julgeolekuametnikele, luureanalüütikutele, personalispetsialistidele, psühholoogidele, psühhiaatriatele, sotsiaaltöötajatele ja teadlastele.

Tööriista kasutusvõimaluste vaatlemisel kasutame näitematerjalina teksti, mille autor on terroriorganisatsiooni juht – 2019. aastal USA rünnakus tapetud ISIS-e võtmefiguur, „kaliif“ Abū Bakr al-Baghdādī. See pakub võimaluse eelteadmistele toetudes kontrollida, millise hinnangu tööriist annab ning mis aspekte tekstis olulisena esile toob. Fookusest jäävad seega teadlikult välja piiripealsed juhtumid. Ülevaateartikli analüüsitulemustes lähtume samast ülesehitusest (peatükid ja alapeatükid), mida pakub teksti analüüsil tööriist ise.

1. DECHEFR

Ohu hindamine konkreetse isiku puhul on faktidel põhinev hindamis-/uurimismeetod, mis keskendub indiviidi mõtlemis- ja käitumismustritele eesmärgiga teha kindlaks, kas isiku puhul on suurem risk sihtmärki rünnata. Paljud ohu hindamise meetodid, mida kasutatakse radikaliseerunute analüüsiks, on mõeldud füüsiliselt kohal viibivate isikute jaoks, keda on võimalik küsitleda.² Dechefr on aga töötatud välja aitamaks hinnata isikust tulenevat potentsiaalset ohtu kirjaliku teksti põhjal. Nii saab kasutada Dechefrit mis tahes kirjaliku materjali analüüsimisel, näiteks monitoorides foorumeid või vaadeldes laiemalt sotsiaalmeedias tehtud postituste ja manifestide, ajaveebide ja meilide sisu.

Tööriistana on Dechefri peamine eesmärk anda ohuhinnang, mis võtaks võimalikult standardselt ja objektiivselt arvesse kõiki asjakohaseid näitajaid. Ühelt poolt tähendab see seda, et tulemused esitatakse struktureeritult. Analüütikul on võimalik ka ise kontrollida, et automatiseeritud hinnangu lähtepunktid on tõlgendustes õiged, ning vajadusel neid korrigeerida. Teisalt aga tähendab see seda, et tulemusi on võimalik

---

¹ Dechefri aluseks on Nazar Akrami, Lisa Kaati ja Amendra Shrestha kümneaastane uurimistöõ seondult teabeanalüüsi, riskihinnangu ja ohu tuvastamisega digitaalses keskkonnas (algselt PRAT – vt Akrami *et al.*, 2018).

² Nt ERG22+, IVP, IR-46, TRAP-18, VERA-2R (vt Copeland & Marsden, 2020).

võrrelda teiste ründajate tulemustega.³ Dechefr võib olla eriti kasulik olukorras, kus teksti on palju – tööriist aitab analüüsiprotsessi kiirendada, pakkudes tulemuse sisuliselt hetkega. Kuna tööriista kasutusvaldkond on sihtgruppi arvesse võttes delikaatne, siis arusaadavatel põhjustel selle kasutamise praktikat avalikult ei käsitleta.

Täpse hinnangu saamiseks on vaja vähemalt 300-sõnalist teksti. Praegune versioon toetab inglise keelt ning arendamisel on ka rootsikeelne versioon, mida hetkel saab kasutada piiratud mahus. Näitajad, mida tööriist üles laaditud tekstis analüüsib, on järgmised: väljendused, mis on seotud viha ja ülekohtu tajumisega, teisestamine ehk isikutele või inimrühmadele negatiivsete omaduste omistamine, lekitamine ehk vihjed vägivaldsele rünnaku plaanamisele või toimepanemisele, samastumine sõdalase/rüütli/kangelasega või eelnevate ründajatega. Arvesse võetakse ka kinnisideed (nt seonduvalt mõne sündmuse või isikuga) ning keelelist mõju (konkreetselt subkultuuri või ideoloogiaga seotud sõnavara).

Dechefr kasutab kahte erinevat riskihindamise punktimäära: 1) automaatselt genereeritud üldist punktimäära ning 2) indikaatorite komplekti, mis võimaldab analüütikul vastavalt vajadusele ise muudatusi teha. Dechefr annab soovitusi lähtuvalt sellest, kas indikaator on tekstis olemas või mitte, ning analüütiku roll on seda hinnata (nt kui Dechefr tuvastab tekstis viiteid relvadele, peab analüütik hindama, kas tegemist võib olla potentsiaalse ohuga või on tegemist valepositiivse tõlgendusega).

2. ABŪ BAKR AL-BAGHDĀDĪ KŌNE

2.1. Baghdādī ja ISIS

Terroriorganisatsiooni ISIS alged ulatuvad aastasse 2004, mil toona Iraagis tegutsenud rühmitus vandus truudust al-Qā'ida'le. Laiemalt sai organisatsioon kurikuulsaks 2014. aastal, kui kontrolli alla haarati alasid nii Iraagis kui ka Süürias ning sama aasta juunis kuulutati välja „kalifaat“, mida juhtis „kaliif“ Abū Bakr al-Baghdādī. Tegu oli märgilise sündmusega, kuna nn kalifaadi loomisega tehti teoks see, mida paljud terroriorganisatsioonid olid näinud vaid kauge eesmärgina.

Praeguseks tegutseb organisatsioon detsentraliseeritult eriti aktiivselt Saheli piirkonnas. Organisatsiooni keskpunkt Süürias ja Iraagis on lahtunud, tegusamad on Khorasani ja Siinai haru. Eelmisel aastal korraldas ISIS maailmas 922 rünnakut, milles hukkus ja sai vigastada üle 3800 inimese (Zelin, 2023). ISIS ja sellega seotud rühmitused on

---

³ Soovi korral saab analüüsitava teksti parameetreid võrrelda konkreetse andmebaasis oleva isikuga, nt Anders Breivik, Brenton Tarrant jt.

hoidnud enim hukkunuid põhjustava terroriorganisatsiooni tiitlit kaheksa aastat järjest (The Institute for Economics & Peace, 2023).

2.2. Baghdādī kõne „Sõnum võitlejatele ja islamikogukonnale ramadaanikuul“

Analüüsiv kõne kannab pealkirja „Sõnum võitlejatele ja islamikogukonnale ramadaanikuul“.⁴ Kõne avaldati 2014. aasta 1. juulil ning tegu oli Baghdādī kui „kaliifi“ esimese pöördumisega oma kogukonna poole. Samas on kõne puhul selge, et see on mõeldud ka vaenlasele. Baghdādī pöördub kõnes vaheldumisi nii islami kogukonna ehk umma kui ka võitlejate ehk mudžahiidide poole, kutsudes neid üles „kalifaadiga“ liituma ning selgitades, et pühal ramadaanikuul pole midagi olulisemat kui džihaad. Džihaad ja jumala religiooni võidule viimine on üks kõne alustalasisid.

Kõne on pühaliku tooniga, ent laetud ka kibeduse ja irooniaga – „kaliif“ selgitab, et terrorismiks peetakse seda, kui inimene kummardab jumalat ja allub jumala seadustele, nagu jumal on teda käskinud, ning keeldub alandusest ja allaheitlikkusest, elades vaba ja austatud muslimina. Ta ütleb: „Terrorism on see, kui nõuad oma õiguseid ja ei ole nõus neist loobuma.“ Ta juhib tähelepanu, et valelike siltide, demokraatia, vabaduse ja rahu egiidi all rikutakse õiguseid ning tapetakse ja piinatakse muslimeid alandavalt nii idas kui ka läänes, seda aga terrorismiks ei nimetata. Tänapäevasel muslimil on valida, kas jätta usk ja teotada sellega jumalat või saada terrorismisüüdistuse tõttu vangistatud, piinatud, tapetud. Kõne lõpus kinnitatakse, et kui võitlejad tema nõuannet järgivad või sellele kuuletuvad, vallutatakse Rooma⁵ ja valitsetakse kogu maad.

3. BAGHDĀDĪ KÕNE ANALÜÜS DECHEFRİ ABİL

Dechefri analüüs algab teksti parameetrite ülevaatega. Baghdādī kõne Fleschi-Kincaidi loetavuse punktimäär⁶ on selle järgi 75 ehk üleslaaditud teksti on lihtne lugeda ning sellest saab aru seitsmenda klassi õpilane. Analüüsitavas tekstis on 3030 sõna. Teksti võrreldakse 53 073 profiiliga, mille hulgas on lisaks tavainimestele ka üksiktegutsejad (ingl *lone actors*), koolitulistajad, kurjategijad ja ründajad.

⁴ Originaalis on tegemist araabiakeelse kõnega, kuid Dechefrisse oleme laadinud ISIS-e ametliku ingliskeelse tõlke (vt Ingram *et al.*, 2020) ning tekstis kasutame näitelausestena Dana Karjatse tõlget (vt Karjatse, 2020).

⁵ Läänemaailma ja kristluse sümbol.

⁶ Fleschi-Kincaidi loetavuse punktimäär annab teavet selle kohta, millist haridustaset lugeja tekstist aru saamiseks vajab, ning võib anda ka teavet teksti kirjutaja haridustaseme kohta. Punktimäär on vahemikus 0–100, kus 100 on väga lihtne lugeda ja 0 on väga raske lugeda.

Üldine punktimäär genereeritakse automaatselt kõigi Dechefri näitajate põhjal; see on fikseeritud, kasutaja seda muuta ei saa. Punktimäär peegeldab nelja taset järgmisel skaalal: 1) vägivaldse kavatsuse tunnuseid pole või on vähe; 2) vägivaldse kavatsuse tunnused on olemas; 3) vägivaldse kavatsuse näitajaid on palju; 4) vägivaldse kavatsuse tunnuseid on väga palju.

Baghdadi kõne puhul on automaatselt genereeritud punktimäär 59 ehk tekstis on mitmed vägivaldse kavatsuse näitajad (vt kuvatõmmis 1). Dechefer tuvastas potentsiaalse vägivaldse käitumise indikaatoritena järgmised tunnused: viha, ülekohtu tajumine, teisestamine, lekitamine, sõjaväelase mentaliteet / sõjaväeline terminoloogia, kinnisidee, keeleline mõju. Puuduvad indikaatorid: samastumine eelnevate ründajatega.

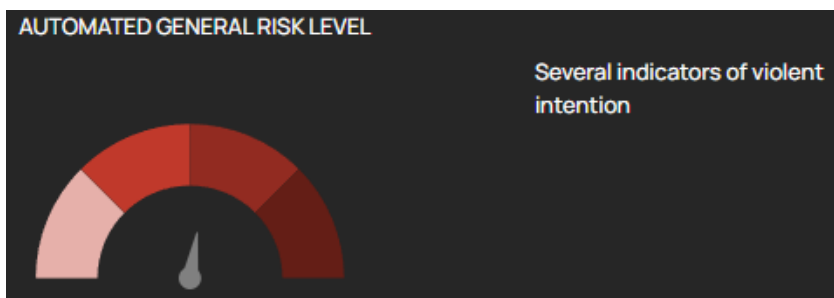
Kuvatõmmis 1. Üleslaaditud tekstis on vägivaldse kavatsuse näitajaid palju

3.1. Emotsionaalsus (*emotionality*)

Emotsioonid on käitumise ja tegude prognoosimisel olulised indikaatorid. Seetõttu on emotsioonide tähtsust toodud välja vägivaldse äärmusluse prognoosimisel – need on olulised isiku mõtteviisi mõistmisel.⁷ Dechefri emotsioonikategooriate abil saab hinnata teksti emotsionaalsust ning vaadelda, kuivõrd esineb positiivseid ja negatiivseid emotsioone. Tavaliselt sisaldab loomulik vestlus peaaegu kaks korda rohkem positiivseid kui negatiivseid emotsioone väljendavaid sõnu, samas kui äärmuslikes tekstides on negatiivseid emotsioone väljendavatel sõnadel – enamasti seonduvalt vihaga – aga palju suurem suhteline määr. Kui vihaga seotud väljendused on tekstis olulisel kohal, loob Dechefer sellele automaatselt väärtuse. Analüütik peab aga emotsioonikategooriaid sisaldavaid lauseid vaadeldes kinnitama, kas automaatselt määratud väärtus on õige.

⁷ Vt Trip *et al.*, 2019. Psychological Mechanisms Involved in Radicalization and Extremism. A Rational Emotive Behavioral Conceptualization; Williams, 2021. Preventing and Countering Violent Extremism: Designing and Evaluating Evidence-Based Programs.

Baghdādī teksti puhul on võrreldes Dechefri normaalvalimiga märkimisväärne osakaal lausetel, mis väljendavad viha, ärevust, vastikust ja ülekohut (vt kuvatõmmis 2).

Kuvatõmmis 2. Viha, ärevus, vastikustunne ja ülekohus esineb üleslaaditud tekstis kõrgemal määral kui normaalvalimis

3.1.1. Viha (anger)

Dechefr tuvastas 28 vihale viitavat lauset 178-st, näiteks:

- „Jumala nimel, me **maksame kätte [revenge]**, kui see ka aega võtab! Teeme kahekordselt tagasi, mõõtmatu mahuga.“
- „Terroriseerige jumala **vaenlasi [enemies]**. Otsige surma kohtadest, kust on tõenäoline seda leida, sest maapealne elu on mööduv ja kaduv, sellele järgnev aga igavene ja püsiv.“
- „Kes söandab näkku **solvata [offend]**, sellele antakse õppetund, ja kes sirutab käe, et halba teha, sellel lõigatakse käsi küljest.“

3.1.2. Ärevus (anxiety)

Dechefr tuvastas 35 ärevusele viitavat lauset, näiteks:

- „Ma **kardan [fear]** hoopis teie endi pärast, teie pattude ja teie hingede pärast.“
- „**Terrorism [terrorism]** ei ole see, kui Kesk-Aafrikas tapetakse muslimeid kui lambaid ning keegi ei ole nutmas ja seda hukka mõistmas.“
- „Nii et muslim kas jätab oma usu ja teotab Jumalat – alistub häbiväärselt ja vaguralt polüteistlikele, inimese loodud Ida ja Lääne seadustele –, elab alamana põlastusväärsest ja alandlikult, kasutades neid loosungeid, jätetud ilma tahtest ja

väärikusest. Või kiusatakse teda taga, peetakse sõda, jäetakse ta kodutuks või tapetakse, vangistatakse või piinatakse teda alandavalt terrorismi **süüdistuse [accusation]** tõttu.“

3.1.3. Vastikustunne (disgust)

Dechefr tuvastas 17 vastikustundele viitavat lauset, näiteks:

- „Seda tegid [rõhujad] [muslimite] riikide ründamise ja okupeerimise teel, määrates valitsejateks **reeturitest [treacherous]** käsilased – muslimeid tulise rauaga valitsema – ning hoides kõrgel kõlavaid, petlikke loosungeid nagu tsivilisatsioon, rahu, koeksistents, vabadus, demokraatia, baathism, rahvuslus, patriotism ning teised valelikud ja eksitavad loosungid.“
- „Terrorism ei ole see, kui võideldakse kõlbelisuse vastu ja keelatakse hidžaabi kandmine Prantsusmaal, Tuneesias ja mujal ning propageeritakse **reeturlikkust [betrayal]**, **abielurikkumist [adultery]** ja **hooramist [prostitution]**.“
- „Mis puudutab hinge, siis on hingedest **põlastusväärseim [miserable]** see, hingedest **õnnetuim [wretched]** see, hingedest kannatavaim see, kes ei otsi taga seda, mis on Jumalaga, ja ei vii võidule Jumala religiooni.“

3.1.4. Ülekohtu tajumine (grievance)

Ülekohtu tajumine põhineb sageli arusaamal, et isikut on koheldud ebaõiglaselt või sobimatult. Ülekohtu tajumine võib kaasa tuua soovi või isegi eesmärgi olukorda parandada ja jõuda väljateenitud õigluse/staatuseeni. Ülekohtu põhjused/alged võivad olla isiklikud, poliitilised, ideoloogilised, grupipõhised või kombineeritud.

Dechefr tuvastas 10 ülekohtu tajumisele viitavat lauset, näiteks:

- „Vangid oigavad ja **hüüavad appi [crying]**.“
- „Terrorism on see, kui keeldud **alandusest [humiliation]**, allaheitlikkusest, kuu-
lekusest ja alistumisest.“
- „Terrorism ei ole see, kui Egiptuses mošeesid põletatakse, muslimite maju lam-
mutatakse ja nende kõlbelised naised võetakse jõuga ning Siinail ja mujal võitle-
jaid **maha surutakse [oppression]**.“

3.2. Sotsiaalsus (*social index*)

Inimese mina-kontseptsiooni olulise osa kujundavad suhted teistega. Kuuluvustunne on inimese üks põhivajadusi ning seetõttu on grupikuuluvus ja sotsiaalse identiteedi kontseptsioon olulised komponendid, mis aitavad selgitada indiviidi tegude motivatsiooni. Mitmuse kolmanda isiku (nemad) tihe kasutamine – osa teisestamisest – on usaldusväärne indikaator kuuluvustundest grupiga, kelle identiteedi alus on vastandumine negatiivsele välisele grupile (ingl *out-group*). Viimast võib pidada konflikti ja mõnikord ka äärmusliku käitumise ettekuulutajaks. Ühtekuuluvuse madal punktimäär näitab sotsiaalset isolatsiooni. Tööriista järgi peegeldab ainsuse esimese isiku (mina) sagedane kasutamine enesekeskust, samas kui mitmuse esimese isiku (meie) kasutamine on märk grupikesksusest. Vt kuvatõmmis 3.

Kuvatõmmis 3. Sotsiaalsuse parameetrid – enesekeskus, teisestamine, ühtekuuluvus ja grupikesksus – üles laaditud tekstis võrdluses normaalvalimiga

3.2.1. Enesekeskus (*self orientation*)

Dechfr tuvastas 5 lauset, mis viitavad enesekeskusele, näiteks:

- „See on **minu [my]** nõuanne teile.“
- „**Ma [I]** soovitan teil [teha] muslimitele ja sunniitide hõimudele parimat.“
- „**Mina [I]** ei karda kõige rohkem mitte vaenlaste pärast, **ma [I]** ei karda teie viletsuse ja vaesuse pärast, sest Kõige Kõrgem, Jumal, on kinnitanud teie prohvetile – Jumal kaitsku ja õnnistagu teda –, et põua-aasta ei hävita teid ja vaenlane ei valluta teilt teie osa, ning määras teie igapäevase leiva teie piikide hoolitseda.“

3.2.2. Teisestamine (othering)

Sagedat teisestamist seostatakse radikaliseerunud mõtteviisiga (Shrestha *et al.*, 2020, p.724). Madal tulemus Dechefri sotsiaalsuse skaalal võib aga viidata sotsiaalsele isoleeritusele.

Dechefr tuvastas 37 lauset, mis viitab teisestamisele. Näiteks:

- „Islamikogukond! Maailmast on saanud tänaseks kaks telklaagrit, kaks kaevikut, kolmandat pole. Islami ja usu laagriplats ning uskmatus ja silmakirjalikkuse laagriplats. Telk, mis kuulub muslimitele ja võitlejatele kõikjal, ning telk, mis kuulub ristisõdijatele, juutidele ja **nende [their]** liitlastele ning **nendega [them]** koos ülejäänud uskmatautele rahvastele ja religioonidele. Neid juhivad Ameerika ja Venemaa ning ässitavad juudid.“
- „Inimesed on **oma [their]** religiooni asjus võhikud ning **[nad]** janunevad **[they]** kellegi järele, kes **neid [them]** õpetaks ja hariks.“
- „**Nende [their]** riik lakkas olemast[, mis tõi kaasa] uskmatautele alistumise ning muslimite alandamise, rõhumise ja nende üle valitsemise kõigis paigus, **neilt nende [them of their]** vara ja jõukuse riisumise ning **nende [their]** õiguste röövimise.“

3.2.3. Ühtekuuluvus (social connection)

Dechefr tuvastas 10 lauset, näiteks:

- „[See on] riik, kus elavad **vendluses [brothers]** mitteamablane ja araablane, valge- ja mustanahaline, idamaine ja läänemaine [inimene].“
- „Tõesti, islamikogukond jälgib teie džihaadi ja võitlust lootusrikaste silmadega. Tõesti, teil on üle maailma [eri] piirkondades **vendi [brothers]**, keda alandavalt piinatakse.“
- „Jumal lepitab nende südamed ja jumala armust said neist **vennad [brothers]**, üksteist [siin/selles] armastades, seistes ühes kaevikus, üksteist kaitstes, üksteist valvates, üksteist lunastades.“

3.2.4. Grupikesksus (group orientation)

Dechefr tuvastas 21 lauset, näiteks:

- „Jumala nimel, **meist [we]** ei saa võitlejaid, kui **oleme [we]** olnud kitsid **oma [our]** hingede või **oma [our]** varaga.“
- „Teadku maailm, et **oleme [we]** täna uues ajastus.“
- „Jumala nimel, **meist [we]** ei saa tõeliseid, kui **me [we]** ei ohverda neid [hingesid ja vara], et tõsta kõrgele Jumala sõna ja viia võidule Jumala religioon.“

3.3. Lekitamine (*leakage*)

Lekitamiseks nimetatakse seda, kui isik annab rünnaku kavatsusest ette teada. See-sugune lekitamine kolmandatele osapooltele, mida tehakse kas kaudselt või otseste ähvardustega, eelnebki sageli rünnakutele (Gill *et al.*, 2014, p. 429; Schuurman *et al.*, 2018, p. 1196). Rünnakust ette teada andmine võib olla nii tahtlik kui ka tahtmatu ning on toimingu suhtes enam-vähem spetsiifiline. Näiteks ISIS-e toetajate puhul on leitud, et rünnaku eel on lekitatud teavet plaanide kohta teistele toetajatele 76,9%-l juhtudest, avalikkusele 65,4%-l ning pereliikmetele ja lähedastele sõpradele 38,5%-l (Rose, Morrison, 2021, p. 191). Dechefr analüüsib potentsiaalset lekitamist, vaadeldes lauseid, mis sisaldavad vägivalda või relvade mainimist. Oluline on, et analüütik kontrolliks välja võetud lauseid, veendumaks, et need tõesti väljendavad ründamiskavatsust.

3.3.1. Vägivald (*violence*)

Dechefr tuvastas Baghdādī kõnes 17 vägivaldale viitavat lauset, näiteks:

- „Kui sellest kinni peate, siis **vallutate [conquer]** Rooma ja valitsete kogu maad, kui Jumal seda tahab.“
- „Need valitsejad tegutsevad jätkuvalt, püüdes muslimeid **ikestada [enslave]** ja nende loosungitega neid [muslimeid] usust lahutada.“
- „Nad võitlevad Jumala teel, **tappes [kill]** ja **tapetud saades [killed]**, nagu ta tõotas tõtt mööda tooras, evangeeliumis ja koraanis.“

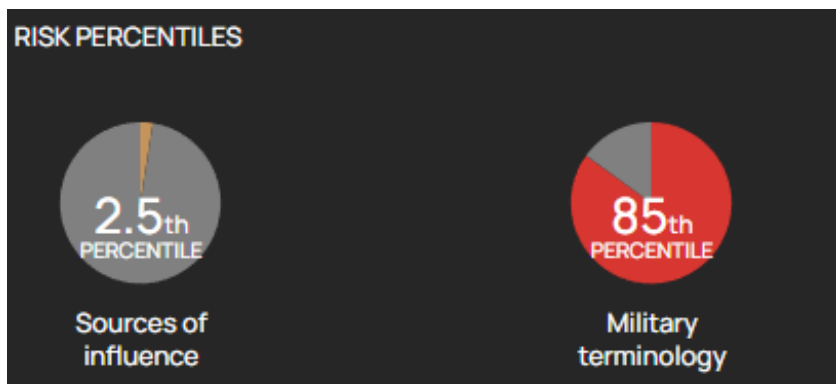
3.3.2 Relvad (*weapons*)

Dechefr tuvastas Baghdādī kõnes ühe relvadele viitava lause, mille lisandub hoiatus, et andmeid on vähe ning analüütik peab need üle vaatama. Nagu eelnevalt mainitud,

on oluline, et analüütik hindaks viiteid vägivalle ja relvadele kriitiliselt. Baghdādī kõnes viitab relvadele sõna „piigid“ (*spears*), kuid praegusel juhul jääb fraas „määras teie igapäevase leiva teie piikide hoolitseda“ analüüsist välja.

3.4. Samastumine (*identification*)

Samastumine sõdalasega viitab soovile kanda sõdalase mentaliteeti, olla *pseudocommando*⁸, olla tihedalt seotud relvade või muud militaarteemat puudutavaga. Eeskujuks võidakse võtta ka mõni varasem ründaja. Sellisel moel sõdalasega samastudes ollakse aldis põhjendama vägivalle kasutamist vajalikuna kõrgema eesmärgil nimel. Samastumist peegeldab sõjalise terminoloogia kasutamine ning suur huvi relvade ja militaarstrateegiate vastu. Seetõttu vaatleb Dechefr, kuivõrd on kasutatud sõjalist terminoloogiat. Lisaks hindab tööriist mõjuallikate mainimist. Näiteks on üksikründajate puhul täheldatud, et paljudel juhtudel saadakse inspiratsiooni radikaalsest mõtlejast (Kruglanski & Bertelsen, 2020, p. 4), kellega võidakse samuti end mingil määral samastada. Vt kuvatõmmis 4.

Kuvatõmmis 4. Üleslaaditud tekstis ei ole viiteid mõjuallikale, küll aga esineb sõjaväelist terminoloogiat

3.4.1. Sõjaväeline terminoloogia (military terminology)

Sõjaväelise terminoloogia all tuvastas Dechefr tekstis neli lauset, nende seas:

- „Relvile, relvile, [Islami]riigi sõdalased [*soldiers*]!“

⁸ Massimõrvar, kes paneb toime kättemaksufantaasiatest ajendatud pikalt planeeritud tapmised ning seejärel enesetapu.

- „Nii et pürgige sihile, Islamiriigi **sõdalased [soldiers]!**“
- „Islamiriigi **sõdalased [soldiers]!** Ärge kartke oma vaenlaste arvukust, sest Jumal on teiega.“

Islamiäärmusluse kui uurimisvaldkonna juures on oluline märkida, et Dechefri praegune versioon ei too sõjaväelise terminoloogia juures välja sõnu „mudžahiid“ ega ka „džihaad“. Tervikpildi saamiseks peab analüütik sellega arvestama.

3.4.2. Mõjuallikad (sources of influence)

Dechefr ei tuvastanud, et üles laaditud tekstis oleks viiteid mõjuallikatele. See võib ühelt poolt tuleneda asjaolust, et kõnes esineb eelkõige viiteid koraanile, mitte üksikutele suurtele mõtlejatele. Teisalt võib see tuleneda ka asjaolust, et Dechefrisse ei pruugi olla salvestatud paljude (islamiterrorismi vaatest oluliste) ideoloogide tekste/manifeste.

3.5. Kinnisidee (preoccupation)

Kinnisidee tähendab isiku peaaegu patoloogilisi sundmõtteid seonduvalt mõne inimese, grupi, situatsiooni või teguriga. Sundmõtetega võivad kaasneda muremõtted, kuid need võivad viidata ka potentsiaalsele sihtmärgile. Seesuguse kinnisidee ära tabamiseks tekstis analüüsib Dechefr sõnade ja sõnapaaride kasutussagedust, tuues esile kümme kõige sagedamini kasutatavat sõna ja kümme kõige sagedamini kasutatavat sõnaühendit.

Analüüsi tulemusena nähtub, et Baghdādī tekstis esineb enim järgmisi kinnisideele viitavaid sõnu: „Allah“ (**Allah**) 74, „muslimid“ (**muslims**) 25, „terrorism“ (**terrorism**) 20 ja „religioon“ (**religion**) 13 korda. Sõnaühenditest esineb „karda Jumalat“ (**fear Allah**) 6 korda, „Jumal /.../“ (**Allah the**) 4 korda ning „Kõige Kõrgem“ (**the exalted**) 4 korda.

3.6. Keeleline mõju (linguistic alignment)

Keelelise mõju punktimäär annab teavet teksti autorit mõjutavast ideoloogiast või subkultuurist. Hindamaks, kas teksti kirjutaja tajub end kuuluvat mõnda radikaalset ideoloogiat toetavasse kogukonda või tunneb sellise ideoloogia vastu suurt huvi, otsib tööriist analüüsitavast tekstist vastavusi teatud kogukondade ja ideoloogiate kõnepruugiga. Kui analüüsitavas tekstis on seesugune terminoloogia kasutusel, on

Dechefr võimeline selle tuvastama. Dechefri praegusesse versiooni on lisatud sõnavaara, mis on omane Islamiriigi (ISIS) toetajatele, *incel*'itele, ultraparempoolsetele (ingl *alt-right*), valgete ülemvõimu (ingl *white supremacy*) ja džihaadivastaste (ingl *counter-jihad movement*) kogukondade toetajatele. Baghdādī kõne puhul tuvastab Dechefr 100%-lise kattuvuse Islamiriigile omase terminoloogiaga.

KOKKUVÕTE

Vaatlesime tööriista Dechefr võimalusi, kasutades selleks ISIS-e „kaliifi“ Abū Bakr al-Baghdādī 2014. aasta kõnet. Selle jaoks uurisime, kuidas analüüsib tööriist Baghdādī kõnes järgmisi aspekte, mis on olulised potentsiaalse vägivallakavatsuse hindamisel: emotsionaalsus (viha, ärevus, vastikustunne, ülekohtu tajumine), sotsiaalsus (enesekesksus, teisestamine, ühtekuuluvus, grupikesksus), lekitamine (vägivald, relvad), samastumine (sõjaväeline terminoloogia, mõjuallikad), kinnisidee ja keeleline mõju.

Analüüsitulemustest lähtuvalt saab tööriista peamise puudusena tuua välja selle, et Dechefri praegune versioon toetab täielikult vaid inglise keelt ning lähtub seetõttu ingliskeelsest terminoloogiast. Tööriist ei paista aga võtvat arvesse mõningaid olulisi arabiakeelseid väljendeid, mida kasutavad islamiäärmuslased ka ingliskeelses tekstis (kohandatult): „džihaad“ (*jihad*) ja „mudžahiid“ (*mujahed*). Vaatamata sellele tuvastas tööriist ISIS-e „kaliifi“ teksti 100%-lise kindlusega õigesti, andes määratluse „Islamiriiki toetav“. Samast keeleküsimumusest tulenevalt – tööriist paistab olevat võimekas tabamaks ära mõjuallikat, kui see on näiteks vägivaldset paremäärmuslust toetav ideoloog või kurikuulus ründaja. Araabiakeelse kultuuriruumi radikaalsete mõtlejate kui mõjuallikate äratamisega ei pruugi tööriist sama hästi hakkama saada. Samas, tuginedes meie analüüsi tulemustele, kompenseerib seda osaliselt keelelise mõju kategooria. Kuna tööriist on pidevas arendamises, siis loodetavasti lahenevad need küsimused lähitulevikus.

Võib tõdeda, et kui arvata välja tõlkimisest tulenev problemaatika, tuvastab tööriist vägivallakavatsuse hindamisel olulised aspektid täpselt. Automatiseeritud hinnangut ei saa aga täielikult usaldada, mistõttu on vajalik analüütiku kriitiline lähenemine. Nagu ka analüüsitulemustest nähtub, on Dechefr analüütikule või uurijale huvipakkuva isiku puhul vägivallaohu hindamisel kahtlemata hea abivahend. Esiteks aitab see analüüsi protsessi oluliselt kiirendada: esmase ohuhinnangu saab sisuliselt hetkega isegi olukorras, kus läbitöötamist vajavat materjali on palju. Teisalt aga võimaldab see anda struktureeritud hinnangu, läheneda objektiivselt ja süsteemselt teemade kaupa.

Lisaks on analüütikul võimalik olulisi kaalukeeli vajadusel korrigeerida, et vältida masin hinnangu valetõlgendusi. Tööriistana aitab Dechefr hoida fookust ja proportsionaalsust ning märgata detaile, mis näiteks suure infohulga korral võiksid inimsilmale tähelepanuta jääda.

TÄNUSÕNAD

Autorid soovivad tänada üht Dechefri loojatest, Uppsala Ülikooli psühholoogiaprofessorit Nazar Akramit, kes võimaldas autoritele ligipääsu dechefr.com keskkonnale ning juhendas autoreid tööriista kasutamisel.

KRISTINA SAAD

Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituut, Lähis-Ida uuringud, terrorismiuuringute doktorant

E-post: krissaad@tlu.ee

Kristina Saad on Tallinna Ülikooli kultuuride uuringute doktorant, kes keskendub terrorismiuuringutele. Spetsialiseerudes Lähis-Idale, uurib ta *zakāt'* i narratiivi kujunemist terroriorganisatsiooni Islamiriik propagandasõnumites. Ta on lõpetanud BA taseme majandusteaduse erialal Tartu Ülikoolis ning BA ja MA taseme Tallinna Ülikooli Lähis-Ida uuringute erialal. Lisaks sellele on ta täiendanud end mitmes Lähis-Ida riigis.

DANA KARJATSE

Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituut, Lähis-Ida uuringud, terrorismiuuringute doktorant

E-post: dana@tlu.ee

Dana Karjatse on Tallinna Ülikooli kultuuride uuringute doktorant, kes keskendub terrorismiuuringutele. Spetsialiseerunud Lähis-Idale, uurib ta terroristliku organisatsiooni Dā' iš (IS, ISIS, ISIL) identiteediloomet, analüüsides kaliif 'Abū Bakr al-Baḡdādī araabiakeelseid kõnesid. Ta on lõpetanud Tallinna Ülikoolis eesti filoloogia bakalaureuseõppe, Lähis-Ida uuringute (Aasia uuringute) bakalaureuseõppe ja Lähis-Ida uuringute (Aasia uuringute) magistriõppe ning täiendanud end Helsingi Ülikoolis ja mitmes Lähis-Ida riigis.

KASUTATUD ALLIKAD

- Akrami, N., Shrestha, A., Berggren, M., Kaati, L., Obaidi, M. & Cohen, K., 2018. *Assessment of Risk in Written Communication: Introducing the Profile Risk Assessment Tool (PRAT)*. The Hague: European Counter-Terrorism Centre (ECTC) Advisory Group.
- Copeland, S. & Marsden, S., 2020. *Extremist Risk Assessment*. CREST: Centre for Research and Evidence on Security Threats.
- Gill, P., Horgan, J. & Deckert, P., 2014. Bombing alone: Tracing the motivations and antecedent behaviors of lone-actor terrorists. *Journal of Forensic Sciences*, 59(2), pp. 425–435.
- Ingram, J. H., Whiteside, C. & Winter, C., 2020. *The ISIS Reader: Milestone Texts of the Islamic State Movement*. New York: Oxford University Press.
- The Institute for Economics & Peace, 2023. *Global Terrorism Index*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2023/03/GTI-2023-web.pdf> [Kasutatud 07.05.2023].
- Karjatse, D., 2020. *Terroriorganisatsiooni Dā' iṣ [IS, ISIS, ISIL] identiteediloome kaliif 'Abū Bakr al- Baǧdādī kõnede näitel*. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Kruglanski, A. W. & Bertelsen, P., 2020. Life Psychology And Significance Quest: A Complementary Approach To Violent Extremism And Counter-Radicalisation. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, pp. 1–22.
- Rose, M. M. & Morrison, J., 2021. An exploratory analysis of leakage warning behavior in lone-actor terrorists. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 15(2), pp. 179–214.
- Schuurman, B., Bakker, E., Gill, P. & Bouhana, N., 2018. Lone actor terrorist attack planning and preparation: A data-driven analysis. *Journal of Forensic Sciences*, 63(4), pp. 1191–1200.
- Shrestha, A., Akrami, N. & Kaati, L., 2020. Introducing Digital-7 Threat Assessment of Individuals in Digital Environments. *IEEE/ACM ASONAM 2020, December 7-10*, pp. 720–726.
- Trip, S., Bora C. H., Marian, M., Halmajan, A. & Drugas, M. I., 2019. Psychological Mechanisms Involved in Radicalization and Extremism. A Rational Emotive Behavioral Conceptualization. *Frontiers in Psychology*, 10(437), pp. 1–8.
- Williams, M. J., 2021. *Preventing and Countering Violent Extremism: Designing and Evaluating Evidence-Based Programs*. New York, NY: Routledge.

Zelin, Y. A., 2023. *The Islamic State Select Worldwide Activity Interactive Map*. The Washington Institute for Near East Policy. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.washingtoninstitute.org/islamicstateinteractivemap/#> [Kasutatud 08.10.2023].

